

Tezer Özlü Yazınında Kadınlık Durumu ve Öznenin Varoluş Umudu

Hazel Melek Akdik*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Tezer Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk* anlatılarındaki umutlu varoluşu ve kadın öznenin inşasında umut kavramının işlevini incelemektir. Tezer Özlü'de tasarı ve eyleme kaynaklık eden umut, öznenin tahakküm ilişkilerini sorgulama ve sınırları aşma istencini yansıtmaktadır. Umudun temsilinde öne çıkan özgürleşme, direnme, iyileşme gibi izlekler benliğin parçalara ayrılma ve yeniden kurulma süreçlerini belirlemektedir. Varoluşçuluk, Özlü'nün edebiyatını etkileyen bir felsefe olarak özne olma talebinin çerçevesini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Özlü'nün insan anlayışı, toplumun yaşadığı krizlere tanıklığı ve sisteme getirdiği eleştirilerde varoluşçu olduğu kadar feminist bir söylem kurduğu görülmektedir. Yazar, kadın kimliğini geleneksel rollerden bağımsız olarak inşa ederken erkek egemen toplumla hesaplaşma içindedir. Bu bakımdan Simone de Beauvoir'ın kavram-sallaştırdığı varoluşçu feminizm, Özlü'nün metinlerindeki kadınlık durumu ve umutlu varoluş ilişkisini açıklamada önemli bir kaynaktır. Tezer Özlü metinlerine bu gözle bakıldığında kendilik arayışının bir umut potansiyeli olarak anlamlandırılabilceği görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Tezer Özlü, umut, özne, varoluşçuluk, feminizm

---

* Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Mezunu.

hazelakdik@gmail.com

Makalenin gönderim tarihi: 26.05.2019. Makalenin kabul tarihi: 17.07.2019.

Femininity and the Subject's Hope for Existence in Tezer Özlü's Literature

Abstract

The aim of this paper is to study hopeful existence and the function of hope in the construction of the female subject in Tezer Özlü's narratives *Çocukluğun Soğuk Geceleri* and *Yaşamın Ucuna Yolculuk*. Hope which is a source of planning and action for Tezer Özlü reflects the subject's willingness to question the relations of domination and to overcome the limits. Themes such as emancipation, resistance and recovery, which are prominent in the representation of hope, determine the processes of self-disintegration and reconstruction. Existentialism constitutes the framework of demand for being a subject as a philosophy that affects Özlü's literature. Moreover, it is seen that Özlü has formed a feminist discourse as much as an existentialist one in her understanding of humanity, her witness to crises experienced by society and the criticisms she brings to the system. The author expresses her grievances against the male-dominated society while constructing the female identity independently of traditional roles. In this respect, existentialist feminism conceptualized by Simone de Beauvoir is an important source in explaining the relationship between femininity and hopeful existence in Tezer Özlü's texts. When Tezer Özlü's literature is considered from this perspective, the search for self can be interpreted as a potential for hope.

Key Words: Tezer Özlü, hope, subject, existentialism, feminism

Tezer Özlü, 1963'ten sonra *Yeni İnsan, Yeni Ufuklar* ve *Yeni Dergi* gibi dergilerde yayımladığı öyküleriyle edebiyat dünyasında yer edinmeye başlar. 1950 kuşağı kanalıyla tanıyıp benimsediği varoluşçu edebiyat onun yazın serüveninde önemli bir kaynaktır. Yusuf Atılgan, Orhan Duru, Ferit Edgü, Leylâ Erbil, Demir Özlü gibi isimlerin dahil olduğu 1950 kuşağı yazarları o dönem dünyada yaygınlaşan bir düşünce akımı olan varoluşçuluğun etkisiyle çağın insanının iç gerçekliğine odaklanan ve özneliği öne çıkaran anlatımlara ağırlık vermişlerdir. Türk edebiyatında öznenin doğuş süreci ile edebiyatçıların varoluşçuluğa ilgi duymaları arasında bir koşutluk bulunduğu söylenebilir (Direk, 2007, s.442). Yazarlar; öznellik ve birey kavramı ile birlikte iç sıkıntısı, yalnızlık ve kaçış temalarına yönelmiş; bu nedenle bunalım edebiyatı nitelemesiyle eleştirilmişlerdir. Dolayısıyla

bu kuşak edebiyatının tartışma konularının başında “edebiyatta kısmen varoluşçuluğun etkisiyle ortaya çıktığı söylenebilecek karamsarlık veya umutsuzluk” olduğu görülür (Özata, 2007, s.55). Bireyin varlığını tehdit eden totaliter toplumlarda varoluşçuluk hayatın da varlığın da zenginliğini yitirdiği bir “umutsuzluk felsefesi” olarak tanımlanır (Direk, 2007, s.442). Kuramın Türkiye’deki yorumlanma biçiminde de genellikle bu tür bir algı söz konusudur.

Tezer Özlü’de ise varoluşçuluğun umutlu bir felsefe olarak yeniden yorumlandığını söylemek mümkündür. Özlü’nün metinlerinde özgürleşme, direnme ve iyileşme gibi izlekler çerçevesinde düşünebileceğimiz umut meselesi kadın özne olmanın yolunu açan bir varoluşçuluk çizgisinde ilerlemektedir. Bütün olumsuzluklara rağmen kadın öznenin kendini gerçekleştirme umudu olarak okunabilecek bu yaklaşım varoluşçu feminizm ile ilişkilendirilebilir. Özlü’de benliğin parçalara ayrılma ve yeniden kurulma süreçleri, kadın olarak kendini var etme konusu ile birlikte düşünüldüğünde anlam kazanır. Onun insan anlayışı, toplumun yaşadığı krizlere tanıklığı ve sisteme getirdiği eleştirilerde varoluşçu olduğu kadar feminist bir söylem kurduğu gözden kaçmaz. Kendisiyle aynı dönemde yaşamış ve yazmış olan Sevim Burak, Leyla Erbil ve Sevgi Soysal gibi o da kadın bedenini temsil eden dil ve temalara yer verir, bu bakımdan yapıtlarında feminist bir duruş sergiler (Timuroğlu, 2017). Kadın kimliğini toplumsal kabullerden bağımsız olarak yaşama, ataerkil toplumun çizdiği sınırları sorgulama ve aşmanın peşindedir. Bu bakımdan Simone de Beauvoir’ın kavramsallaştırdığı varoluşçu feminizm, Özlü’nün metinlerindeki kadınlık durumu ve benlik inşasını açıklamada çıkış noktası olabilir. Tezer Özlü metinlerine bu gözle bakıldığında kendilik arayışının bir umut potansiyeli olarak okunabileceği görülecektir. Bu noktaya değinmeden önce umut kavramından ve varoluşçu felsefenin umutla ilişkisinden söz etmek yerinde olacaktır.

Umut etmek, öncelikle bir var olma durumudur. Erich Fromm’un (1990) ifadesiyle umut “yoğun, ancak henüz harcanmamış bulunan etkin olma durumunun içsel olarak hazır olmasıdır” (s.26). Umut, kişinin kafasındaki tasarının yürürlükte olacağına duyduğu güvendir; “belli bir amacın arzulanabilir ve gerçekleştirilebilir olduğu konusundaki aktif kararlılıktır” (Eagleton, 2016, s.63).

Bununla birlikte umut, edilgin bir bekleyişten ziyade eylem halinde olmayı telkin eder; Touraine'in (2014) ifadesiyle "sevincin olanaksız değil de zor olan mutluluğa doğru somut hareketidir" (s.370). Bu tanımlar üzerinden varoluşçuluğa baktığımızda kuramın umudu dışlayan, insanı bütünüyle kötümser bir açıdan gösteren bir bakış getirdiğini söylemek güçleşir. Aslında umut kavramı varoluşçu felsefenin önemli bir bileşenidir. Umudun kavramsal çerçevesini oluşturan tasarı ve eylem, varoluşçuluk felsefesinin temel öncüllerindedir. Varoluşçu felsefe insanın yazgısının kendinde olduğu fikrine dayanan bir "eylem ve bağlanma ahlakı" getirir (Sartre, 1985, s.83). Sartre'a göre, "gerçek varoluşçuluk umudun ancak eylemde bulunduğunu, kişiyi yaşatacak tek şeyin edimleri olduğunu öne sürer" (s.83). Sartre ayrıca insanın kendi tasarısından başka bir şey olmadığını; kendini yaptığı, gerçekleştirdiği ölçüde var olduğunu söyler. Yani insan, hayatının, edimlerinin (fiillerinin) toplamıdır (s.79).

Varoluşçu felsefenin ilkelerine koşut şekilde; Tezer Özlü'de tasarı ve eylem, özne olma talebine yönelik olup, umut etmek varoluşun temel prensibi haline gelmektedir. Peki, bu durumda yazarın anlatılarındaki karamsarlık ya da bedbinlik çağrışımı yapan temaları nasıl konumlandırmak gerekir? Birçok yazar gibi Özlü de edebiyatın kötümserlikle doğal bir bağı olduğuna inanır. "Yazım kötümserlikten doğar" (Özlü, 2018b, s.104) sözü onun bu inancının açık bir ifadesidir. Ancak bu söylemi, yazarın hep kötüyü beklediğini veya olanları olumsuz açıdan yorumlamaya eğilimli olduğunu göstermez. Umudun kötümserlikten soyutlanabilir olup olmadığı sorusu bu noktada önem kazanmaktadır. Pascal'a göre (2016) kötümserlik, umutlu olmanın karşıtı olmayabilir ve bu iki kavram birbiriyle çelişmeyebilir çünkü "içinde bulunduğumuz durumun korkunçluğu ironik bir biçimde umuda kaynaklık eder" (Eagleton, s.167). Zira umut yaşanılardan daha kötüsünün olamayacağı inancını dayanak alır, yani "artık kişinin daha fazla dibe batamayacağını teminatını verir" (Eagleton, s.167). Bu nedenle Tezer Özlü'de umut, kötümser olma hâlinin karşısında yer almaz, aksine kötümserlikten kaynaklanmaktadır. Varlığını yaşanan ânın biricikliğine sabitlerken olup bitenlerden duyulan derin kaygı ve acıyı hatırlatan bir umuttur bu. Yazarın, toplumun yaşadığı yıkıma tanıklık ediyor olmanın bilinciyle yazıyor

olması onu hem kaygılı hem umutlu kılmaktadır. Çünkü umudunu besleyen de karamsarlığıdır bir bakıma. Fakat odağına karamsarlığını değil şimdi'nin umutlu varoluşunu alır; karanlık günlerden, kötülükten söz ederken ayrıntılardan, öyküleştirilmelerden kaçınarak olabildiğince dolaysız bir anlatım izler. Bu tavrının açık bir örneği *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde görülür. Romanın sevmeye, iyileşmeye ve hayatı kucaklama istenci ile noktalanan son bölümü, aynı zamanda 12 Mart döneminin bunalımlı günlerinin gölgesinde yazılmıştır:

Sanki herkes daha güzel bir yaşamın gelip bizi bulmasını bekliyor. 12 Mart dönemi geçti. Ama bu dönemin acısı içimize kaya gibi oturmuş, varlığımızla bütünleşmişti. (...) Sonra arkadaşlarımızdan birkaçı arka arkaya ölüyor. Henüz kırk yaşlarında insanlar. Daha güzel yaşamlara duyulan özlem ve bekleyişi onlarla birlikte gömüyoruz. Daha güzel yaşam diye bir şey yok. Daha güzel yaşamlar ötelerde değil. Güzel yaşam burada. (Özlü, 2018a, s.61)

Özlü'nün yaşamın olumsuzlukları üzerine düşünürken vurguladığı bir diğer konu değişim istencidir. Ona göre değişim öncelikle insan ilişkilerinden başlayacaktır, insan varoluşuna ket vuran, onu sınırlandıran ve yalnızlaştıran kuralların geride kalacağı bir çağa inanmaktadır:

İnsan ilişkilerini değiştirmek için yaşıyorum. Hiçbir şeyin değişmeyeceği umutsuzluğuna kapıldığım kısa anlar kadar korkunç ve umutsuz anlar tanımıyorum. Değişecek. (...) İnsandan, içgüdüleri ile bağdaşmayan uğraşların beklenmediği bir dönem de olacak. Kurallar doğrultusundaki bir yaşam yalnız ve yalnız durgunluktur. (Özlü, 2018b, s.59)

Tezer Özlü'de umut, öznenin eylem ve tasarıları ile tahakküm ilişkilerini sorgulama ve aşma istenci olarak karşımıza çıkar. Özne olmak, "hem bireyin toplumsal düzenle arasına mesafe koyması, hem de yaşanmış dolaysız deneyim olarak algılanmalıdır" (Touraine, s.370). Yazar, metinlerinde her ne kadar varoluşçu edebiyata özgü bunalımı ifade eden intihar, delilik, ölüm gibi temalara yer verse de bu temaları yaşamı önceleyen bir perspektifle buluşturmaktan ısrarcıdır. "Kaybediş üslubu" ile sistemle hesaplaşırken, birey olabilmenin, yaşamı sevebilmenin yollarını keşfeder, bu anlamda onun yazını "kendine has bir umut da telkin eder" (İplikçi, 2012, s.5). Bir

varoluşçu olarak Tezer Özlü, “her daim uyumsuzdur, hep yabancıdır, dik başlıdır, durmadan kendisiyle hesaplaşır, toplumsal baskıların ve varoluşsal sorunların dayanılmaz yükünü hissettirir okura” (Sönmez, 2016, s.106).

Leyla Erbil (2015), yalnızlık, acı çekme, varoluş, sonsuzluk ve ölüm kavramlarının Özlü’nün sanatının en belirgin odakları olduğuna değinirken yaşama duyduğu derin arzunun yine bu kavramların yarattığı tedirginlikten ve en çok da ölüm korkusundan güç aldığını vurgular: “Tezer’deki bu ölüm korkusu, yaşamı en uç, en pervasız yerlere kadar sürüklemekten alıkoymaz onu; tam tersine! Zıtlarıyla birlikte, varolma tutkusu, çılgınca eğlenme, aşk yapma çokluğu, gençlik sevgisi, yaşam coşkusu ve sonsuzluk, canlılık ve dirilikle birlikte oluşur.” (s.94) Özlü’nün yaşama duyduğu bu yoğun arzu, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta sıkça geçen “doyumsuzluk” söyleminde belirginleşir: “Yaşama karşı olan doyumsuz açlığımı bu yolculukta bırakmamayı diliyorum kendi kendime. Böyle sürdürmek istiyorum yaşamımı” (Özlü, 2018b, s.79). Anlatıcının bu söylemi, dış dünyayı algılama biçiminde de tekrarlanır. Benliğindeki “doyumsuz açlığı” aktarım alanlarından biri yolculukları boyunca sık sık seyre daldığı manzaradır. Manzaranın anlatımında engin ve cömert bir dış dünya tasavvuru ile birlikte yine doyumsuzluğa vurgu yapılır:

İşte dün böylesine oturdum yeni otelin terasında. Doyumsuz dünyanın güneşi altında ısındım. Doyumsuz ışıklarına baktım. Geniş bir ağaçlık alan üzerindeki bulutları. Gri rengin tüm çeşitlerini, koyu ve açık tonlarını içeren, kış mevsimini yaklaştıran yoğun bulutları. Bulutlar arasındaki küçük boşlukların derinliğindeki maviliği. Bu boşluklardan sızan ve rüzgarla birlikte batıya doğru yürüyen ışık yollarını. Doyumsuz bulutların sonsuzluğunu. (Özlü, 2018, s.59)

Yaşamın Ucuna Yolculuk’ta sıkça geçen yaşam açlığı ya da doyumsuzluğun kaynağını çocukluk ve gençlik döneminin anlatıldığı *Çocukluğun Soğuk Geceleri*’nde aramak yerinde olacaktır. *Yaşamın Ucuna Yolculuk* ile mukayese edildiğinde “ilk romandaki kendi kendine ölme isteğinin ikinci romanda kendi kendine yaşama isteğine evrildiği” anlaşılmaktadır (Çerkeşli, 2013, s.741). *Çocukluğun Soğuk Geceleri*’nde anlatıcı yaşamı salt içinde bulunduğu anda kavramak ve içselleştirmek peşindedir. Ancak aile, okul gibi mekanizmaların ge-

tirdiği kural ve pratikler gerçek yaşamı sürekli erteler. İdealizme sıkı sıkıya bağlı öğretmen bir anne babanın, özellikle de babanın güdü- münde tüm yaşantı bir okula, bir “öğrenme merkezi”ne (s.22) dönüş- müştür. Diğer taraftan sadece kızların gittiği ve eğitimin rahibelerce verildiği kilise okulunda eğitim gören anlatıcı, kendini yabancı hisset- tiği bu ortamda evdeki iktidara benzer şekilde buradaki iktidarın da tek tipleştirilen, denetleyici ve yasaklayıcı uygulamalarına maruz kalır. Çocukluk ve ergenlik dönemi toplumun yasakladığı duygulara karşı derin bir özlem ve merak duygusu içinde geçer: “Hepimiz erkeklerle duyacağımız boşalmanın çok daha başka, çok daha erişilmez bir duy- gu olduğunu düşünüyoruz. Bunu bekliyoruz. Sıkıntılarımızın özünde, bu yasaklanan duygunun özlemi yatıyor.” (s.24) Anlatıcının intihar girişiminde de gerçek hayatı yaşayamamanın yarattığı bunalım etki- lidir. Bunalım, aynı zamanda bir yoksunluk hâlidir. Yasak ve engel- lemeler ile gerçek hayat sürekli ertelenirken zihinsel veya bedensel hazlardan soyutlanan, farklı varoluş biçimlerinden mahrum kalan öznenin yaşadığı yoksunluk, doyumsuzluğunu besler. Özlü’nün do- yumsuzluğu ya da yaşam açlığı bastırılmış arzuların dışavurumudur bir yönüyle. Bu noktada, arzu-umut ilişkisi üzerinden yazarın yaşama duyduğu yoğun arzunun umudun inşasında nasıl konumlandığı üze- rine düşünmekte fayda vardır. Eagleton’a (2016) göre, umut arzuyu içermekle birlikte ondan daha olumlu bir eğilimdir. Arzu, bir eksiklik hissi etrafında dönme eğilimindeyken umuda gerilimli bir beklenti eşlik eder (s.77). Umut arzudan kaynaklanır ancak nesnesine huzur- suzlukla değil, canlılık ve neşe ile uzanan bir hareketlenmedir (s.78). Arzuda neşe hâli yoktur, çünkü hüsrana uğramış olmak söz konu- sudur. Umutta ise hüsrana ancak hayaller suya düştüğünde hasıl olur (s.78). Dolayısıyla Özlü’nün anlatılarında bunalımdan umutlu varo- luşa açılmak şiddetli arzunun yarattığı yoksunluk ve doyumsuzlukla başa çıkma değeri taşımaktadır.

Gitmek: Umut Evden Uzakta

Tezer Özlü’nün anlatılarında varoluşsal bunalımın çözüldüğü ve umutlu varoluşa doğru açılmanın gerçekleştiği noktalarda yolcu- luk izleği önem kazanmaktadır. Karin Karakaşlı’nın (2012) değin-

diği üzere “Onun yaşama sevinci, gelecek umudu çokça ölümden geçerek edindiği bir iç kaynaktır, kendini üretir. Ve yazmayı da hep yol metaforu üzerinden kurar.” (s.19) Yolculuğu, içsel bir deneyim olarak algımlarken odağına gitme eylemini alır. Benliğini keşfetmek için gider ve yolda olma halini sürdürür: “Her gidiş, her yolculuk, kendi ‘benimin’ bilinmeyenine doğru, bilmek için bir iniştir” (s.79). Onun için asıl olan gitmektir: “Kalıplardan kaçmak için gidiyorum. Gitmekten yılmayacağım. Kentlerden gitmek, kocalara gitmek, geri dönmek, ülkelere gitmek, tımarhaneye gitmek, gene gitmek, gene gelmek, hiçbir şey yıldırmayacak beni. Yaşamı, GİTMEK olarak algılıyorum.” (Özlü, 2018, s.52)

Yazar, bu gibi anlatımlar ile okuru gitme eyleminin anlamı üzerine bir kere daha düşünmeye çağırmaktadır. Farklı yaşantıları benliğinde keşfetmek onun gitme eylemine yüklediği anlamın odağında yer alır. Fakat bunun yanı sıra tek bir varoluşa hapsolme endişesi duymaktadır. Buna karşılık gitmek, kalıplaşan her tür ilişki ve deneyimi geride bırakabilmek demektir. Nancy’nin (2012) değindiği üzere gitmek “daima aşına olanın bir parçasını; yabancı olan, aşına olmayan ve önceden kesinlikle bilmediğimiz bir parça için, bir yer için, yaşamın bir parçası için terk etmektir” (s.23). Özlü’nün hep şimdi’de yaşayan anlatıcı karakteri, gitmenin ve yolda olmanın yarattığı geride bırakma hissi ile kendini yeni deneyimlere hazırlamaktadır. Geride bırakmak belli düzeylerde acılı olabildiği gibi acısız ve hatta özgürleştirici bir süreç de olabilir. Anlatıcı, kendini “Her gün yeniden başlayan” ve “geçmişini ve başlangıcını anında taşıyan bir kadın” (2018, s.108) olarak tanımlarken geride bıraktığı parçalardan pişmanlık duymaz. Onun benliğinde acılı olan kalmak, gidememek, bir yere sabitlenmektir. Yolculuk izleği bağlamında tekrar tekrar vurguladığı gitme arzusunun temelinde yaşama duyduğu açıklıkla birlikte sınırlardan, yargılardan ve tahakküm kuran her tür iktidar ilişkisinden bağımsızlaşma istenci bulunur. Bu bakımdan onun anlatıları temelde bir özgürleşme umudundan yola çıkar.

Tezer Özlü, *Çocukluğun Soğuk Geceleri ve Yaşamın Ucuna Yolculuk*’u çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinden gelen deneyim ve izlenimleri üzerine kurgulamıştır. Her iki eser de yazarın çocukluğundan itibaren yaşadıklarına, geçirdiği dönüşüme ve bu dö-

nüşümde edebiyatla kurduğu bağın önemine dair veriler sunar. Söz konusu bağın somutlandığı yazma eylemi, tıpkı gitme ve yolda olma hâli gibi kendiliğın inşasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nin ilk satırlarında, gitme eyleminin bir ifadesi olarak dünyayı tanıma hayali ve umudu dile getirilir: “Bir gün uzak dünyaları ben de tanıyacağım,’ diye geçiyor içimden” (2018, s.8).

Çocukluğun Soğuk Geceleri ve Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta her şeyden önce benliğini özgürce yaşamak adına aile, toplum ve ilişkilerin dayattığı sınırları sorgulayan, sınırlara direnen bir kadın imgesi oluşturur yazar. Bu nedenle kişisel tarihin anlatımına önce evi, bireysel yaşantının köklendiği bu en küçük yapıyı bozarak başlar. Tezer Özlü'de ev, “bir türlü içselleştirilemeyen, bir mutluluk mekânına dönüştürülemeyen bir yer”dir (Gürbilek, 2014, s.64). Anne baba ise sevgi ya da öfkenin yöneldiği ruhsal içeriklerden çok “kamusal bir dünyanın, ideolojik bir aygıtın temsilcileri” (Gürbilek, s.68) olarak anlatıya dahil olmuşlardır. Bunalımın derinlemesine hissedildiği sahnelerde ev imgesi sıkıntı ile özdeşleşir. Yazar, evi özgürleşme adına kopulması gereken bir mekân olarak olumsuzlarken bütün cazibesıyla gerçek hayatın dışarıda akmakta olduğunu dile getirir: “Biz üç kardeş de bu evden hemen kopabilmek için büyük çaba harcıyoruz. Dışarıda, yaşamın gürültüsü içinde, ya da başka evlerde, başka insanlarla yaşam her zaman daha güzel geliyor bize” (Özlü, 2018a, s.15). Evin, sınırlayıcı, yer yer baskı kurucu bir otorite mekânı olarak tahayyül edilmesi akla Jale Parla'nın kadın yazarlarda özgürlük ve yaratıcılık bağlantısının sunumunda mekânın rolü üzerine tespitini getirir. Kadınların yazıyla ilişkisinin düzene karşı durmayı gerektirdiğine değinen Parla (2004), “ev, oda, yatak gibi mekânların kadın yazarların romanlarında hep engellenmeyi, hapsolmayı, tutsaklığı simgelediklerini, buna karşın çatılardan kaçan, duvarları yıkan yazının bu romancıların kişisel tarihleriyle hesaplaşmalarının bir ürünü olduğu”nu belirtir (s.192). Bu bağlamda Tezer Özlü'de uzak dünyaları tanıma isteğinden yaşamın gitmek olarak algılanmasına kadar uzanan çizgide evin dışına çıkmak, engellenmişlikler ile baş etmenin, kişisel tarihle hesaplaşmanın simgesi haline gelir: “Önümde uzayan, gri mavi Marmara Denizi'ne uzun süre bakıyorum. İçimdeki kıpırdanışları dinliyorum. Bir şeylere açılmak, bir yerlere koşmak,

dünyayı kavramak istiyorum. Dünyanın bize yaşatılandan, öğretilenden daha başka olduğunu seziyorum.” (Özlü, 2018a, s.25) Bunun yanı sıra yazarın gitme izleğini intihar ile özdeşleştirerek yorumladığı görülür. *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde genç kızlık çağındaki anlatıcı, toplumun temelde bedeni üzerinde kurduğu otoriteye yine bedeniyile cevap verme isteği ile hayatına son vermeyi dener:

Karanlık bir gecenin geç vaktinde kalkıyorum. Herkes geceki uykusunu uyuyor. Ev soğuk. Çok sessiz davranmaya özen gösteriyorum. Günlerdir biriktirdiğim ilaçları avuç avuç yutuyorum. Kusmamak için üzerine reçelli ekmeği yiyorum. Genç bir kıyım. Ölü gövdemin güzel görünmesi için gün boyu hazırlık yapıyorum. Sanki güzel bir ölü gövdeyle öç almak istediğim insanlar var. Karşı çıkmak istediğim evler, koltuklar, halılar, müzikler, öğretmenler var. Karşı çıkmak istediğim kurallar var. Bir haykırış! Küçük dünyanız sizin olsun. Bir haykırış! Sessizce yatağa dönüyorum. Ölümü ve yokluğu uzun süre düşünmeye zaman kalmıyor. Şimdi gözümün önündeki görüntüler renkli kırları andırıyor. (2018a, s.12)

Anlatıcının, intihara bakışı ile gitmek üzerine düşünceleri birbirine yakındır. Tıpkı gitmek gibi hayatına kendi eliyle son verme edimini de bir sınır aşma, uzlaşmama ve hesaplaşma olarak görmektedir. Bu açıdan, intiharı başka bir gitme biçimi olarak tasavvur ettiği söylenebilir.

Eve koştur biçimde engellenmenin, hapsolmanın bir diğer simgesi olarak odalar, akıl hastanelerinin anlatımında dikkat çeker. İntihar girişiminin ardından gönderildiği akıl hastanesinde fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalan anlatıcı karakter, kilitlendiği klinik odalarında kendisine yapılanları anlatırken parçalanmış benliğini yeniden inşa etme çabasıdadır: “Benim. Hastayım. Narkozdan uyandım. İğneden çürüyen kollarımı görüyorum. Sonra yavaş yavaş anımsıyorum. Ben: benim. Yirmi beş yaşındayım. Kadınıym. Coşkuyla gelen deliliğin ikinci bölümünü yaşıyorum” (2018a, s.46).

Varoluşçu Feminizmde Özne ve Umudun Üretimi

Bilindiği üzere de Beauvoir, varoluşçuluğun “varoluş özden önce gelir” savına paralel biçimde “kadın olarak doğulmaz, zamanla kadın olunur” der (1993a, s.231). De Beauvoir kuramında Sartre'in

varoluşçuluk üzerine çalışmaları başta olmak üzere Heidegger, Husserl ve Hegel gibi düşünürlerin görüşlerinden yararlanmıştı. Ona göre kadının özgürlük sorunu aşkın bir özne olarak var olma sorudur. Kadının özgürlüğünün veya doyumunun, “yaratıcı planlarıyla kendi geleceğini kuran aşkın bir özne olarak varolmayı seçmekle başlayacağını ileri sürer” (Donovan, 2001, s.237). De Beauvoir kadının erkek egemen dünya düzeni içindeki ikincil konumunu tartıştığı *İkinci Cins* kitabında kadını, “dünya kurulumu berî içinde taşıdığı niteliklerin, içkinliğin kurbanı” (1993b, s.7) olan özne olamamış bir varlık olarak tanımlar. Kadın, erkek dünyası tarafından kuşatılmış; “etine, evine kapanmış”, “edilgin bir varlık”tır (Beauvoir, s.8). De Beauvoir, değindiği bu meseleler üzerinden kadının öteki konumunda olduğunun altını çizer. Ancak bu noktada özgürleşme açısından engel teşkil eden husus kadının da kendini edilgin bir varlık gibi hissetmesi yani ötekiliğini içselleştirmiş olmasıdır. “Ötekiliğin içselleştirilmesi, kişinin kendini toplumdaki egemen grubun gözleriyle tanımlamaya hazır olması anlamına gelir” (Donovan, s.257). Bu çerçevede düşünüldüğünde kadın, erkek egemen toplum tarafından oluşturulan bir nesne düzeyine kendini sabitler. Dolayısıyla kendisinin öteki olarak kodlandığı cinsiyetçi erkek görüşünü kabul etmiş ve içselleştirmiş olur. Kadınları öteki olarak inşa eden cinsiyetçi erkek görüşünü kabul etmek, Beauvoir’ın ve varoluşçuların tarif ettiği üzere özerk ve yaratıcı olan özne-beni inkâr etmek demektir (Donovan, s.257). Bu bağlamda Özlü’nün anlatılarında ötekiliğin içselleştirilmesine karşı kadın kimliği üzerinden bir direniş söz konusudur. Kadın karakter, edilgin konuma itilmeye ve sınırlı bir varoluşa direnir; annelik, evlilik, aşk, cinsellik gibi kavramları benliğini merkeze koyarak deneyimler. Erkek egemen dünya tarafından kurgulanan nesne-benin reddi ile, yaratıcı özne-ben açığa çıkacaktır. *Çocukluğun Soğuk Geceleri* ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta kadın karakterin yazma edimine ve edebiyata yüklediği varoluşsal anlam, Beauvoir’ın söz ettiği bağlamda özerk ve yaratıcı bir benlik kurgusunu işaret eder. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta edebiyat yaşamını etkileyen çok sevdiği üç yazar Franz Kafka, Italo Svevo ve Cesare Pavese’in hayatlarının izini sürdüğü bir yolculuk anlatısı oluştururken yazarlara dair anı ve izlenimleri öz yaşam öyküsü ile ilişkilendirerek kurgular. Anlatının

yaratıcı bir eylem olan yazma eylemi üzerine kurulması bu bakımdan ayrıca önemlidir. *Yaşamın Ucuna Yolculuk*, karakterin kendini yazarak var etmesinin hikâyesi olarak aşkın özne olma istencine vurgu yapan bir metindir. Kendini toplumdaki egemen grubun gözüyle tanımlamaya karşı çıkan bir varoluşçu feminist bilinç söz konusudur bu noktada: “Kimseyle değil, ama yalnız kendi kendisiyle kadın olan, kadın kalabilen insanı gözetledim” (Özlü, 2018b, s.15).

Tezer Özlü, evi olumsuzlarken sokaklarda olma arzusunun canlı tutar, parkları, bulvarları, kafeteryaları, meydanları ile şehri solur, hep hareket halindedir. Eve dönmek istemez, “kentten uğultuyla yaklaşan akşamında herhangi bir yerde olmak” ister. (Özlü, 2018a, s.25). Bu bakımdan, kadın olarak kamusal alanda varlık göstermenin, tek başına istediği biçimde gezintiler yapmanın ve bunu içsel bir deneyime dönüştürmenin önemine değinen Beauvoir’ın düşüncelerini izler. Anlatıcının yaratıcılığını ve yazma tutkusunu diri tutan da hareket halinde olma düşkünlüğüdür. De Beauvoir, özgür hareketin sanatsal yaratıcılık için önemli bir ön koşul olduğunu belirtir. Tek başına gezebilme, gidip gelebilme özgürlüğü aşkınlığın kavranmasında önemli bir etken olmakla birlikte kişi, “yeryüzünü kendi yurtluğu(malikanesi) gibi görmeye başlar” (Beauvoir, s.151). Nitekim *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta anlatıcının “Kendi bağımsızlığım. Başıma buyrukluğum” (2018b, s.26) diye nitelendirdiği sınırsızlık istenci bütün ülkeleri yeryüzünün herhangi bir parçası olarak görmesine, böylece aynı düzlemde algılamasında etkili olmaktadır: “Ülke derken hem kendi ülkemi hem de üzerinde var olduğumuz bu kahredilmiş yeryüzünü anlıyorum” (2018b, s.26). *Çocukluğun Soğuk Geceleri*’nde özgürce hareket edilen şehir ve sokaklar, anlatıcısı yaşamın bütün genişliğiyle duyumsandığı bir aşkınlığa götürmektedir:

Bu semtte sokaklar çok sessiz. Yazmak istiyorum. Ama her zaman yaşamın günlük hareketliliklerini yeğliyorum. Caddelere çıkmak, doymak bilmediğim sokaklara bakmak, yeni köşeler keşfetmek, yabancı insanları seyretmek, doyumsuz yaşamı gözlerimden yüreğime indirmek istiyorum. Kısacık anlarda insan varoluşunun özünü, zaman ve duyguları sınırsızlık içinde derinliğine düşünen insanlar çok mu? (Özlü, 2018a, s.33)

Aşk ve Cinsellik

Tezer Özlü'deki umutlu varoluşun de Beauvoir'ın varoluşçu feminizmi ile buluştuğu bir diğer nokta, sıklıkla dile getirdiği özgür aşk meselesidir. Ötekiliğin içselleştirildiği sınırlı kadınlık durumu içinde aşk bir bağımlılık ilişkisine dönüşür ki bu da kadının tüm varlığından vazgeçmesi anlamına gelir (Direk, 2009, s.32). Kadının varlığının hiçleştiği edilgin aşk anlayışını eleştiren Beauvoir'a göre (1993b) "sahici aşk, iki ayrı özgürlüğün karşılıklı tanınması temeline oturmak zorundadır" (s.96). Seven kadın ve erkeğin karşılıklı olarak birbirlerinin varlığını duyduğu, hiçbirinin aşkınlığından vazgeçmediği bir aşk modelini savunur. Sahici aşkta asıl olan benliğini tanımak ve kendi varoluşunu sakatlamamaktır (s.96). Kadın, "güçsüzlüğü değil, güçlülüğü içinde; kendinden kaçmak değil, kendini bulabilmek; var olmaktan istifa etmek değil, varlığını olumlamak üzere sevebil[melidir]" (s.98). Dolayısıyla Beauvoir'da özgür aşk öncelikle "içkinliğe mahkum kadınlık durumunun aşılmasıyla birlikte yaşanacaktır"(Direk, s.32). Özgür aşkın aynı zamanda eşit bir aşk olduğu bu yaklaşıma göre "eşitlik içindeki aşkta taraflardan hiçbiri diğeri için kendi varoluşundan vazgeçmez. Özgürlük içinde aşk kadının eşitliğe inanmasını ve gerçekten de erkeğe eşit olmasını gerektirir" (Direk, s.32). *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde aşk ve cinsellik iki ayrı özgürlüğün karşılıklı tanındığı, varoluşun bütün sınırsızlığıyla olumlandığı bir birleşmeyi işaret eder:

Beni bekleyen ve bedenimi uyuşturan sıcaklığını tüm ıslaklığım-
da duyduğum insan. Yaşamın en güzel anı. Denizlerle, kumsallarla,
rüzgârla, yeryüzü ve gökyüzüyle birlikte varoluşu derinden duyduğum
an. İki insanın birleşmesiyle kutsallaşan bu an. Sonsuzluk. Varoluşun
tüm zamanlarını uzlaştıran bu an. İki insanın birleşmesindeki sonsuz-
luk özü olmalı insan yaşamının. (Özlü, 2018a, s.64)

Çocukluğun Soğuk Geceleri'nde, akıl hastanesindeki acılı zaman-
ları geride bırakan anlatıcının aşkı deneyimleme sürecinde sevme edi-
mi, hayata yeniden başlayabilmenin işaretidir: "Sonra yeniden sevmek
istiyorum. Masmavi gözleri var. Onu sevmeyi bir tutku haline dönü-
ştürüyorum. Bu sevgide tüm sevgilerim, sevebilme gücüm var. Gele-
cekteki sevgileri de yaşar gibiyim. Geçmiştekileri de" (2018a, s.60).

Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta ise yazar cinsellikle deneyimlenen bedensel hazların ölüm ve yaşamla ilişkisini sorgular. Burada sevgiyi yaşama geçirmek için artık bir başka bedene ihtiyaç olmadığı düşüncesine varmaktadır: "Sevgi, istenilen bir olguya da aktarılır, aktarılabilir. Çeşitli anlara, çeşitli insanlara, çeşitli kentlere, caddelere, tepelere aktarılabilir. İnsan ne denli derin düşünebiliyorsa, sevgisi o denli derindir. O denli doyumsuzdur. Ve acısı da o denli büyük. Yaşam acısı." (2018b, s.22)

Anlatıcı-karakter, seyahati boyunca bağlanmaya ihtiyaç duymadığı ve özgürce arkasında bırakabildiği ilişkiler yaşar. Yolculuğunda öncelikle kendine eğilmiş, içselliğini keşfe çıkmıştır: "Yabancı olmadığım bir tek olgu var. O da kendi varoluşum. Belki tek mutluluğum bu. Tek bağlantım. Kendimi kavrayamazsam, tüm varoluşum yitmiş demektir" (s.60). Yazar, varlığının edilginleştiği ilişkilerden vazgeçme konusuna da yine bu bağlamda yer vermektedir. Ona göre ayrılık bütünüyle olumsuz bir durum değildir. Biten evliliklerini, yaşadığı ayrılıkları dramatikleştirmez, terk etme eylemini varlığını hiçleştirilen bir yaşantıdan kurtuluş olarak görür. Yaşadığı her ilişkiyi kendi varoluşunu yeniden deneyimlediği bir yolculuk olarak algılar. Beauvoir'ın söylemlerini hatırlatırcasına varlığını tanımak ve olumlamak koşuluyla sevebilen, bağımlılık ilişkisine dönüşen aşkı reddettiği bir kadınlık durumuna yönelmiştir. Tezer Özlü'de aşk, bu çerçevede düşünüldüğünde özne olma bilincinin ifade biçimlerinden biridir. Bağımlılığın, kendinden vazgeçmenin bilinçli olarak olumsuzlandığı, özgür ve aşkın bir ben yaratımı ile ilişkilenebilir.

Sonuç

Kadın karakterin özgürleşme, direnme ve iyileşme süreçlerini anlatan *Çocukluğun Soğuk Geceleri* ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta umut kavramı kurucu bir işleve sahiptir. Gitmek, yolda olmak, duranlığı, kalıpları reddetmek Tezer Özlü'nün anlatılarında umutlu varoluşa açılmayımler. Sıklıkla yer verdiği bunalım ve intihar izlekleri onun yaşamında her tür sınırlandırmaya karşı çıkışı ve yeni bir yol arayışını ifade eden eşiklerdir. Kendi varoluşuna odaklanırken umudunu uzak ve belirsiz bir geleceğe ertelemekten kaçınır, şimdi'yi ve

benliğini yaşanan an içinde kurmayı önceler. Umut, Özlü'nün edebiyatında öncelikle özne olma talebidir. Öznenin söylem ve deneyimleri bir kadın olarak özgürleşme istencini somutlar. Özlüde öznenin aşkın bir varoluşa yönelmesinde belirleyici olan bilinç Beauvoir'ın kuramı ile ortak bir zeminde buluşmaktadır. Bu açıdan varoluşçu feminizmin özne kurgusu Tezer Özlü'nün anlatılarında kadın öznenin kendini var etme umudu olarak okunabilmektedir.

Tezer Özlü, bir taraftan varoluşçu feminizm üzerinden Beauvoir ile yoldaşlık kurarken diğer taraftan çağdaş kadın yazarlarla ilişkilenererek Türkiye'deki kadın yazınına eklemelenir. Özlü'nün anlatılarındaki umutlu var olma hâli, dayanağını toplumsal cinsiyetle ve erkek egemen dünya ile girdiği hesaplaşmadan alır. Onun bugünkü feminist yazın ve çalışmalar içinde kalıcı bir yer edinmesinde, kadın özne olma umudunu yeniden üreten ve kendi anlatısını kurma istencini çoğaltan bir kaynak sunması önemli ölçüde etkilidir.

KAYNAKÇA

Beauvoir, S. (1993a). *Kadın İkinci Cins I: Genççizlik Çağı*. Bertan Onaran (Çev.). İstanbul: Payel.

Beauvoir, S. (1993b). *Kadın İkinci Cins III: Bağımsızlığa Doğru*. Bertan Onaran (Çev.). İstanbul: Payel.

Çerkeşli, E. (2013). Tezer Özlü'nün Romanlarını Kadın, Beden ve Kimlik Bağlamında Okumak. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildirileri Kitabı – III*. (s.731-743).

Eagleton, T. (2016). *İyimser Olmayan Umut*. Emine Ayhan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Direk, Z. (2007). Türkiye'de Varoluşçuluk. Uğur Kocabaşoğlu (Der.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 3: Modernleşme ve Batıcılık*, (s.441-451). İstanbul: İletişim.

Direk, Z. (2009). Simone de Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği. *Cogito*, 58, 11-38.

Donovan, J. (2001). *Feminist Teori*. Aksu Bora vd. (Çev.). İstanbul: İletişim.

Erbil, L. (2015). “Bir İntiharın İzinde” Zaman, Sezer Duru (Haz.). *Tezer Özlü’ye Armağan*, (s.93-96).

Fromm, E. (1990). *Umut Devrimi*. Şemsa Yeğın (Çev.). İstanbul: Payel.

Gürbilek, N. (2014). *Ev Ödevi*. İstanbul: Metis.

İplikçi, M. (2012). “Çocukluğun Soğuk Geceleri”ndeki Benî Bakış. *Varlık*, 1252, 4-5.

Karakaşlı, K. (2012). Tezer Özlü’nün Yolları: Gitmenin Getirdikleri. *Varlık*, 1252, 11-19.

Nancy, J. L. (2012). *Gitmek/Yola Çıkış*. Murat Erşen (Çev.). İstanbul: Monokl.

Özata Dirlikyapan, J. (2007). *Yazımsal Kavrayışta Köklü Bir Değişim: Türk Öykücülüğünde 1950 Kuşağı*. (Doktora tezi). Bilkent Üniversitesi / Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özlü, T. (2018a). *Çocukluğun Soğuk Geceleri*. İstanbul: Yapı Kredi.

Özlü, T. (2018b). *Yaşamın Ucuna Yolculuk*. İstanbul: Yapı Kredi.

Parla, J. (2004). Tarihçem Kâbusumdur! Kadın Romancılar da Rüya, Kâbus, Oda, Yazı. S. Irzık ve J. Parla (Der.), *Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet* (s.179-200). İstanbul: İletişim.

Sartre, J.P. (1985). *Varoluşçuluk (Existentialisme)*. Asım Bezirci (Çev.). İstanbul: Say.

Sönmez İşçi, G. (2016). Kendileriyle Hesaplaşan Kaygılı Kadınlar, F. Saygılıgil ve B. Uygun Aytemiz (Der.). “Gülebilir miyiz Dersin?” *Tezer Özlü Kitabı* (s.105-124). İstanbul: İletişim.

Timuroğlu, S. (2017, 8 Mart). Artık Adını Koyalım: Feminist Edebiyatımızın Köşe Taşları. Erişim <https://t24.com.tr/k24/yazi/feminist-edebiyatimizin-kose-taslari,1105>

Touraine, A. (2014). *Modernliğin Eleştirisi*. Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.